

УДК 371.13:81'243:378+373.4

Дар'я БІНЕЦЬКА

м. Київ

Dari2405@ukr.net

ОСВІТНЄ СЕРЕДОВИЩЕ УНІВЕРСИТЕТУ ЯК ЗАСІБ ФОРМУВАННЯ ДОСЛІДНИЦЬКИХ УМІНЬ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ІНОЗЕМНИХ МОВ

У статті розглядається сутність понять «освітнє середовище», «освітнє середовище університету», «навчальне середовище», «середовище навчання», «освітній простір», «засоби освітнього середовища університету». Поняття про характер взаємодії зі студентом, закономірності функціонування та розвиток освітнього середовища університету, як засобу формування дослідницьких умінь майбутніх учителів іноземних мов. Використання засобів освітнього середовища університету.

Ключові слова: освітнє середовище, засоби освітнього середовища, формування дослідницьких умінь, процес навчання, майбутні учителі іноземних мов.

Ідея використання середовища у впливі на підростаюче покоління не є новою в педагогіці. Ще К. Д. Ушинський, Н. И. Пирогов, Дж. Дьюї вважали за необхідне враховувати і в міру можливості використовувати середовище в педагогічному процесі.

Загальновідомим у педагогіці є факт, що середовище є одним з чотирьох (поряд зі спадковістю, діяльністю та вихованням) загальноновизнаних у педагогічній науці чинників, що впливають на розвиток особистості [1, 4, 7, 10]. Специфіка середовища полягає в тому, що його вплив сприймається суб'єктом несвідомо, маючи завдяки цьому достатньо високу потужність. Саме тому відомий педагог Василь Сухомлинський в одній із своїх порад учителю, а саме в пораді номер сто, пише: «Чому дитина не повинна знати, відчувати, що її виховують? Тому що справжнє виховання – це самовиховання» [11, 138]. Тобто він бачить майстерність педагога в тому, щоб зробити свій вплив ненавмисним, невимушеним, таким, ніби його й немає.

Методологічними основами сучасних досліджень теорії середовища стали: системний підхід (полягає у вивченні середовища як складного структурного утворення, що характеризується численними рівнями, складними зв'язками і відносинами між елементами, що дозволяє на соціально-педагогічному, педагогічно-організаційному та психолого-педагогічному рівнях забезпечувати особистісний розвиток); комунікативно-діалогічний

підхід (відображає сутність соціологічного розуміння середовища, що складається у встановленні взаємодії всіх суб'єктів, що перебувають у відкритих і рівноправних взаєминах по досягненню прогнозованих кінцевих результатів); особистісно-орієнтований підхід (означає визначення природовідповідних особливостей кожної особистості, надання їй можливостей для більш повного розкриття здібностей з урахуванням зони найближчого розвитку).

У рефлексивній психології доводиться, що оскільки життя людини протікає в певному середовищі, то дії людини неминуче пов'язані з цим середовищем. Структура життєвого середовища визначає і вид діяльності людини, хоча з іншого боку, діяльність людини також змінює середовище. Встановивши всі сторони, напрями впливу навколишнього середовища на дії людини, ми зможемо визначати майбутню форму взаємних відносин людей з навколишнім середовищем.

Аналізуючи поняття «середовище», наголосимо на тому, що цей термін активно використовується в сучасній вітчизняній і зарубіжній фаховій літературі, проте однозначності в його трактуванні не спостерігається. Зокрема, А. Д. Цимбалару вказує на те, що в загальному педагогічному визначенні суть терміну зводиться до оточення [12, 162]. За Н. Є. Мойсеюк, середовище – це реальна дійсність, в умовах якої відбувається розвиток людини [8, 651]. Сучасна російська дослідниця В. Му-

хіна в поняття «середовище» включає предметний світ, образно-знакові системи, соціальний простір, природну реальність.

Найбільш повним та узагальненим, на нашу думку, є визначення подане у Великому тлумачному словнику української мови: середовище – це «1. *Речовини, тіла, що заповнюють який-небудь простір* і мають певні властивості; сфера. 2. *Сукупність природних умов, у яких відбувається життєдіяльність якогонебудь організму. Зовнішнє середовище – середовище, що оточує об'єкт. Навколишнє природне середовище – сукупність природних чинників і об'єктів довкілля, які мають природне походження або розвиток. Навколишнє середовище (довкілля) – сукупність природних, техногенних та соціальних умов існування людського суспільства. Навколишнє техногенне середовище – штучно створена частина навколишнього середовища, яка складається з технічних і природних елементів. Середовище проживання – природні тіла та явища, з якими організм вступає в безпосередні чи опосередковані відносини. 3. *Соціально-побутові умови життя людини; оточення. Навколишнє соціальне середовище – сукупність людей, зв'язаних спільністю життєвих умов, занять, інтересів*» [3, 1309].*

Різноманітність підходів до проблеми «середовище» свідчить з одного боку про надзвичайно потужну практичну потребу, з іншого – про його складність.

Слід наголосити й на тому, що у психолого-педагогічних джерелах поряд з поняттям «освітнє середовище» фіксуємо використання поняття «навчальне середовище».

Конкретизуючи сутність поняття «навчальне середовище», додамо, що його змістом передбачено взаємозв'язок конкретних матеріальних, комунікаційних і соціальних умов, які забезпечують процеси викладання і учіння, здійснюються за наявності в середовищі суб'єкта та передбачають взаємовплив і взаємодію оточення з ним.

Варто акцентувати увагу на тому, що зміст поняття «навчальне середовище» більш повно конкретизується контекстом дефініції «середовище навчання». Це середовище розглядається як спеціально організований простір,

у якому мета, зміст, методи й організаційні форми навчання, спрямовуючись на набуття студентами певних компетентностей, стають рухомими і доступними для змін в рамках конкретного навчального закладу.

У рамках поля діяльності педагога середовище навчання слід розглядати як системне утворення, яке генерується індивідуумами-учасниками процесу навчання, пронизується специфічними, характерними саме для цього утворення взаємодіями з домінуючим акцентом на комунікації в середині середовища.

У контексті порівняльного аналізу змісту понять «освітнє середовище» і «освітній простір» доцільно акцентувати увагу на наявних у сучасній психолого-педагогічній літературі двох підходах до їх трактування. Для першого з них характерним є взаємозамкнутість змісту тлумачення одного із понять на змісті іншого, тобто розкриття природи дефініції здійснюється шляхом звернення до змісту іншого поняття.

Як засвідчує проведений нами аналіз науково-педагогічних джерел, смислове взаємопроникнення двох досліджуваних дефініцій є характерним для І. Г. Єрмакова, який, розглядаючи умови створення педагогічно збагаченого середовища, тлумачить виховний простір як коло, яке спеціально створюється і співпадає за типологією з відповідним освітнім середовищем. В. А. Ясвін [13] трактує освітній простір малого міста як унікальне освітнє середовище, ядром якого є традиційна система освіти. На переконання О. О. Остапенка [9], освітнє середовище – це цілісний соціально-психологічний простір, що охоплює простір умов, взаємозв'язків і залежностей, простір цілей та намірів, простір взаємин і позицій та завжди ієрархічно, багатозначно структурований. За А. Д. Цимбалару, освітній простір – це педагогічна реальність, яка заявляє про себе співбуттям Людини і Світу через освіту, містить у собі та являє собою баланс культурного і цивілізаційного, виражаючи його через знаковість освітнього середовища [12, 39].

Натомість визначальною ознакою другого підходу є трактування змісту аналізованих понять як самодостатніх категорій, тобто ро-

зкриття сутнісного змісту дефініції «освітнє середовище» здійснюється без звернення до змісту поняття «освітній простір» і навпаки.

А. Д. Цимбалару вказує як на виокремлення різних відтінків значення поняття «освітній простір» (скажімо, власний простір суб'єкта освіти; дидактичний простір; концептуальний простір ціннісного прогнозування освіти; єдиний освітній простір людської цивілізації), так і на встановлення синонімічного ряду з поняттями «соціально-освітній простір», «духовно-педагогічний простір», «виховний простір» тощо.

Узагальнюючи підходи до трактування поняття «освітній простір» вважаємо за доцільне зробити акцент на таких його тлумаченнях:

- певним чином упорядкована структура, яка характеризує всі процеси, форми, траєкторії руху та виражає відношення між об'єктами освітньої діяльності, забезпечуючи соціальну та особистісну значущість результату удосконалення здібностей і поведінки її суб'єктів (А.Д. Цимбалару);
- певна територія, яка пов'язана з масштабними явищами в галузі освіти, певна частина соціального простору, у межах якої здійснюється нормована освітня діяльність; єдність, цілісне утворення в галузі освіти, яке має свої межі, що уточнюються окремо, – світовий освітній простір, міжнародний освітній простір, європейський освітній простір, освітній простір регіону, школи, шкільного класу тощо (А. О. Веряєв, Б. С. Гершунський, В. І. Слободчиков, І. Д. Фрумін та ін.);
- педагогічний феномен зустрічі та взаємодії людини з оточуючими її елементами-носіями культури (освітнім середовищем), у результаті чого відбувається їх осмислення й пізнання (А. Д. Цимбалару).

З огляду на функціональні особливості освітнього середовища конкретизуємо його структурні складові. На основі аналізу фахових джерел можемо говорити про варіативність поглядів педагогів на проблему визначення складових освітнього середовища. Згідно мети дослідження нам імпонує думка В. А. Ясвіна [13, 12], який виокремлює такі структурні складові освітнього середовища, як:

- просторово-предметна – стосується приміщень для проведення занять і організації роботи допоміжних служб та прилеглої до цих місць території тощо; спрямовується на забезпечення різноманітності просторових умов, зв'язності їх функціональних зон, гнучкості (можливості оперативної зміни), керованості, символічної функції, індивідуальності й автентичності (відповідності життєвим проявам);
- соціальна – поширюється на процес забезпечення взаєморозуміння між суб'єктами (педагогами, студентами, представниками адміністрації та ін.), переважання у них позитивного настрою, згуртованості й свідомості у діях;
- психодидактична – розглядається в площині змісту та методів навчання, обумовлюється психологічними цілями побудови освітнього процесу, забезпечується відповідністю між цілепокладанням, змістовим і процесуальним наповненням, з одного боку, та психологічними, фізіологічними й віковими особливостями розвитку студентів, з іншого.

Деталізуючи просторово-архітектурну структурну складову освітнього середовища, науковець зазначає, що на результативність процесу навчання має вплив не лише те, хто, кого і чому навчає, а й те, де здійснюється навчання, яке предметне середовище оточує студента і викладача. Відповідно до змісту соціальної складової значущим є дотримання умов, якими передбачено сприймання викладача та студента як єдиного полісуб'єкта розвитку; наявність у процесі навчання взаємодії співробітництва і колективно-розподіленого способу здійснення навчальної діяльності; домінування комунікації. Ця думка також є цінною в межах нашого дослідження.

Ю. Кулюткін, С. Тарасов [6] структуру освітнього середовища вбачають у таких складових:

- просторово-семантична – 1) архітектурно-естетична організація життєвого простору (архітектура приміщень, дизайн інтер'єрів, просторова структура навчальних і рекреаційних приміщень, можливість їх просторової трансформації тощо); 2) символічний простір (різноманітні символи – герб, гімн, традиції тощо);

- змістово-методична - 1) змістова сфера (концепції навчання й виховання, освітні та навчальні програми, підручники, посібники тощо); 2) форми й методи організації освіти (дослідницькі товариства, структури самоуправління тощо; дискусії, конференції, екскурсії тощо);
- комунікативно-організаційна - 1) особливості суб'єктів освітнього середовища (статус, ролі, статеві та національні особливості вихованців і педагогів, їх цінності, установки, стереотипи тощо); 2) комунікативна сфера (стиль спілкування і викладання, просторова і соціальна щільність суб'єктів освіти тощо); 3) організаційні умови (особливості управлінської культури, наявність творчих об'єднань учителів, ініціативних груп тощо).

Г. А. Ковальов в якості структурних складових освітнього середовища виокремлює: фізичне оточення, людські фактори, програми навчання. Поняття «фізичне оточення» стосується архітектури, дизайну, розмірів, структури приміщень та легкості їх просторової трансформації за необхідності; наявної можливості для просторових переміщень студентів тощо. До структурної складової «людські фактори» науковець відносить ступінь щільності студентів, вплив груп на соціальну поведінку, індивідуальні особливості, успішність, зміну персонального і міжособистісного простору в залежності від умов конкретної освітньої організації; розподіл статусу, ролей, статевовікових і національних особливостей тих, кого навчають і тих, хто навчає. Натомість така складова як «програми навчання» включає в себе структуру діяльності студентів, стиль викладання, характер контролю, форми навчання, зміст програм навчання тощо.

Не заперечуючи значущості змістово-процесуального та засобового контенту проаналізованих нами методик та програм організації дослідницької діяльності студентів, акцентуємо увагу на тому, що нами не зафіксовано методики, впровадження якої в навчальний процес вищого педагогічного закладу здійснювалося б з метою формування в студентів дослідницьких умінь як інтегрованої сукупності інтелектуальних, інформаційних та умінь самоорганізації та самоконтро-

лю та реалізовувалося в умовах цілеспрямованої організації навчального дослідження з використанням засобів освітнього середовища університету.

Проаналізувавши погляди різних вчених, під поняттям «освітнє середовище університету» в нашому дослідженні будемо вважати системне утворення, що являє собою штучне соціокультурне оточення суб'єкта навчання, яке включає в себе зміст навчання, різноманітні методи та засоби навчання, які здатні забезпечити продуктивну дослідницьку діяльність студента.

У нашому дослідженні процес формування дослідницьких умінь майбутніх учителів іноземних мов здійснюється з використанням таких засобів освітнього середовища університету, як:

- засоби організації навчально-дослідницької діяльності студентів (до таких засобів відносимо семінарські заняття з іноземних мов, проблемні групи, педагогічна практика, студентські конференції, індивідуальна робота зі студентами);
- засоби діяльності (авторські дослідницькі завдання, педагогічні ситуації зміст яких сприяє формуванню тієї чи іншої складової дослідницького уміння);
- засоби управління діяльністю учнів (дотримання чітко визначених етапів формування дослідницьких умінь).

Список використаних джерел

1. Бех І. Д. Принципи сучасної освіти / І. Д. Бех // Педагогіка і психологія. - 2005. - № 4. - С. 5-27.
2. Биков В. Ю. Моделі організаційних систем відкритої освіти : монографія / В. Ю. Биков. - К. : Атіка, 2008. - 684 с.
3. Великий тлумачний словник сучасної української мови / [уклад. і гол. ред. В. Т. Бусел]. - К. : Ірпін'я; ВТФ «Перун», 2009. - 1736 с.
4. Галуза Л.Ф. Формування миротворчих поглядів студентів педвузів в процесі вивчення іноземної мови: автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04 / Л. Ф. Галуза ; Інститут педагогіки і психології професійної освіти АПН України. - К., 1998. - 16 с.
5. Карамушка Л. М. Психологія освітнього менеджменту: Навч. посібник для студентів вищ. навч. закладів / Л. М. Карамушка. - К. : Либідь, 2004. - 424 с.
6. Кулюткин Ю. Образовательная среда и развитие личности / Ю. Кулюткин, С. Тарасов // Новые знания. - 2001. - № 1. - С. 6-7.
7. Лернер И. Я. Процесс обучения и его закономерности / И. Я. Лернер. - К., 1988. - 96 с.
8. Мойсеюк Н. Є. Педагогіка : [навчальний посібник] / Н. Є. Мойсеюк. - К. : ВАТ «Білоцерківська книжкова фабрика», 2007. - 656 с.

9. Овчинникова М. В. Основні напрями формування навчально-дослідницької діяльності майбутніх вчителів математики в процесі вивчення курсу «Лінійна алгебра» / М. В. Овчинникова // Професіоналізм педагога в контексті Європейського вибору України : матеріали міжнар. наук.-практ. конф., Ялта, 22–23 вересня 2009 р. – Ялта : РВВ КГУ, 2009. – С. 131– 136. – (у 4кн., 3кн).
10. Основи педагогіки вищої школи. Навчально-методичний комплекс для аспірантів і магістрів / Укладачі : Л. Вовк, О. Падалка, Р. Семернікова. – К., 2005. – 59 с.
11. Савчак Н. В. Підготовка майбутніх учителів іноземної мови до гуманістичного виховання учнів: автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.07 / Н. В. Савчак ; Нац. пед. ун-т ім. М. Драгоманова. – К., 2000. – 19 с.
12. Цимбалару А. Д. Компонентно-структурний аналіз поняття «освітній простір» [Електронний ресурс] / А. Д. Цимбалару. – Режим доступу : www.rusnauka.com/.../23997.doc.htm
13. Ясвин В. А. Психолого-педагогическое проектирование образовательной среды / В. А. Ясвин // Дополнительное образование. – 2000. – № 2. – С. 16–22.

Dariya BINETSKA

Kyiv

THE UNIVERSITY EDUCATIONAL ENVIRONMENT AS A SOURCE OF RESEARCH SKILLS OF FUTURE FOREIGN LANGUAGES TEACHERS

In the article the essence of the concept of «educational environment», «university educational environment», «learning environment», «environment education», «educational space», «means the educational environment of the University». The concept of the nature of the interaction with the student, the patterns of functioning and development of the educational environment of the university, as a means of research skills of future teachers of foreign languages. Using the educational environment of the university.

Key words: educational environment, means learning environment, the formation of research skills, learning, future teachers of foreign languages.

Дарья БИНЕЦКАЯ

г. Киев

ОБРАЗОВАТЕЛЬНАЯ СРЕДА УНИВЕРСИТЕТА КАК СРЕДСТВО ФОРМИРОВАНИЯ ИССЛЕДОВАТЕЛЬСКИХ УМЕНИЙ БУДУЩИХ УЧИТЕЛЕЙ ИНОСТРАННЫХ ЯЗЫКОВ

В статье рассматривается сущность понятия «образовательная среда», «образовательная среда университета», «учебная среда», «среда обучения», «образовательное пространство», «средства образовательной среды университета». Понятие о характере взаимодействия со студентом, закономерности функционирования и развития образовательной среды университета, как средство формирования исследовательских умений будущих учителей иностранных языков. Использование средств образовательной среды университета.

Ключевые слова: образовательная среда, средства образовательной среды, формирования исследовательских умений, процесс обучения, будущие учителя иностранных языков.

Стаття надійшла до редколегії 26.01.2016